

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)"1953"

© **Володимир ГРЕЧЕНКО**

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна, 61080 (grechenko18@gmail.com)

© **Volodymyr GRECHENKO**

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head, Chair of Social and Humanitarian Sciences of the Faculty No. 6 of the Kharkiv National University of Internal Affairs, 27, Lev Landau av., Kharkiv, Ukraine, 61080 (grechenko18@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

Бібліографічний опис статті: Grechenko, V. (2021). 1953 рік в історії міліції Української РСР [1953 in the history of the militia of the Ukrainian SSR]. *Svit Clio* [Clio World], 1(2), 36-47. [in Ukrainian].

1953 РІК В ІСТОРІЇ МІЛІЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Анотація. Мета статті. Досліджено головні аспекти діяльності міліції Української РСР у 1953 р. Проаналізовано зміни у відомчому підпорядкуванні, організаційній структурі органів міліції, виявлено позитивні та негативні прояви в її роботі. **Методологія дослідження** – принципи науковості, об'єктивності, історизму, міждисциплінарний підхід, методи аналізу, синтезу, історико-генетичний та історико-порівняльний. Зокрема, міждисциплінарний підхід забезпечив аналіз проблем, що перебувають на перетині історії України та історії держави та права. Використання історико-порівняльного методу дало змогу проаналізувати спільні та відмінні риси досліджуваних історичних явищ, що стало основою для авторських інтерпретацій, пояснень і висновків. **Наукова новизна.** У статті вперше комплексно схарактеризовано стрижневі напрями роботи міліції Української РСР у конкретний історичний період – у 1953 році. Набув подальшого розвитку аналіз організаційних змін в органах міліції, досягнень і недоліків в їхній роботі. Висвітлено головні аспекти діяльності міліції щодо протидії злочинності. **Висновки.** 1953 рік помітний істотними змінами в суспільно-політичній ситуації в державі загалом та безпосередньо вплинув на сутність, форми і методи діяльності міліції УРСР. Протягом одного цього року у внутрішній політиці держави двічі відбулися кардинальні перетворення, що визначили особливості діяльності органів міліції. Смерть Й. Сталіна та перехід контролю над силовими структурами до рук Л. Берії характеризують сутність діяльності міліції в березні-червні 1953 р. Міліція з підпорядкування Міністерства державної безпеки перейшла до Міністерства внутрішніх справ. У цей період відбувалися певні зміни на краще – підвищувався рівень законності, з ініціативи тодішнього міністра внутрішніх справ УРСР П. Мешика розпочався процес українізації МВС України. Разом з тим помилкою була непродумана амністія, що об'єктивно призвела до підвищення рівня злочинності. Зміни суспільно-політичної ситуації в СРСР були пов'язані з усуненням Л. Берії та його висуванців в Українській РСР від влади. Суттєвих успіхів досягнуто в протидії економічній злочинності, зокрема викрито велику групу розкрадачів у торгівлі, які діяли за сприяння партійних, радянських і прокурорських працівників. Основним напрямом діяльності міліції в цей період стала боротьба з бандитизмом і хуліганством. Поряд із цим були явними негативні прояви у слідчій роботі, знизилася якість слідства, затягувалися терміни його проведення.

Ключові слова: міліція, Міністерство державної безпеки, Міністерство внутрішніх справ, протидія злочинності, 1953 рік, Українська РСР.

1953 IN THE HISTORY OF THE MILITIA OF THE UKRAINIAN SSR

Abstract. Aim of the study. The main aspects of the activity of the militia of the Ukrainian SSR in 1953 have been investigated. Changes in departmental subordination, the organizational structure of militia bodies have been analyze, positive and negative manifestations in its work were also revealed by the author. **Research methodology** – principles of scientificity, objectivity, historicism, interdisciplinary approach, methods of analysis, synthesis, historical-genetic and historical-comparative. In particular, the interdisciplinary approach provided an analysis of the problems at the intersection of the history of Ukraine and the history of the state and law. To use of the historical-comparative method allowed to analyze the common and distinctive features of the studied historical phenomena, which became the basis for the author's interpretations, explanations and conclusions. **Scientific novelty.** The main directions of the work of the militia of the Ukrainian SSR in 1953 have been comprehensively examined in the article for the first time. The analysis of organizational changes in militia bodies, achievement and shortcomings in their work has been further developed. The main aspects of militia

activity in combating crime have been highlighted. **Conclusions.** 1953 can be characterized by significant changes in the socio-political situation in the country as a whole and directly affected the nature, forms and methods of militia of the Ukrainian SSR. During only this year, the domestic state policy twice underwent radical changes which determined the peculiarities of the militia activities. The death of J. Stalin and the transfer of control over the power structures to the hands of L. Beria characterized the essence of the militia during March-June 1953. The militia, under the authority of the Ministry of State Security, came under the Ministry of the Interior. During this period, there were some changes for the better. The level of legality increased, on the initiative of the Minister of Internal Affairs of the Ukrainian SSR P. Meshyk. The process of Ukrainization of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine began. However, the mistake was an ill-conceived amnesty, which objectively led to an increase in crime. Subsequent changes in the socio-political situation in the USSR were associated with the removal of L. Beria and his nominees from power in the Ukrainian SSR. Significant progress has been made in combating economic crime, including exposing a large group of trafficking robbers who acted with the assistance of Soviet and prosecutorial staff. The main activities of the militia during this period were the fight against banditry and hooliganism. Along with this, there were obvious negative manifestations in the investigative work, the quality of the investigation decreased, and the terms of its conduct were delayed.

Key words: militia, Ministry of State Security, Ministry of Internal Affairs, crime prevention, 1953, Ukrainian SSR. Militia.

Постановка проблеми. 1953 рік – це переломний і знаковий період в історії України, такий як і 1933-й, 1937-й чи 1941-й роки. Це був рік зламу в нашій історії, рік трансформації держави, що вплинула на різні сфери життєдіяльності її громадян. У руслі перетворень також опинилася й міліція, змінювалися її підпорядкування, структура, форми і методи роботи. Проте основний напрям діяльності міліцейських органів, зокрема протидія злочинності, залишався сталим, хоча й набув певних особливостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання про організацію та діяльність міліції в повоєнні роки обрали об'єктом дослідження в своїх дисертаціях М. Лагоша¹, А. Васильєв², К. Ковальова³, О. Жудік⁴. Проте їхні дослідження охоплюють значно ширший період, ніж той, який вивчаємо ми, а відтак 1953-му року в цих працях приділено незначну увагу. До того ж майже всі ці роботи, окрім дисертації М. Лагоша, побудовані на матеріалі всього СРСР. Із зарубіжних дослідників цю тему вивчала Л. Шеллі (Louise Shelley) у монографії «Полиціювання радянського суспільства: Еволюція державного контролю»⁵, а також певною мірою О. Семухіна (Olga B. Semukhina). Дослідниця, яка тепер працює в США, у співавторстві з К. Рейнольдсом (Kenneth Michael Reynolds) написала книгу «Розуміння сучасної російської поліції», один із розділів якої присвячений трансформації міліції в СРСР сталінського періоду (1930-ті рр. – 1953)⁶. Отже, окреслену в назві статті проблематику не можна вважати достатньо дослідженою.

Мета і завдання дослідження. Окреслено основні аспекти діяльності міліції Української РСР у 1953 р. Простежено зміни у відомчому підпорядкуванні, організаційній структурі органів міліції, виявлено позитивні та негативні риси в її роботі. Комплексно проаналізовано провідні напрямки роботи міліції Української РСР у конкретний історичний період – у 1953 році. Схарактеризовано організаційні зміни, що сталися в міліції УРСР протягом цього періоду, досягнення та недоліки в її роботі, зокрема з протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1949 р. органи міліції були передані в підпорядкування Міністерства державної безпеки (МДБ). Цей організаційний крок призвів до повного упідлеглення міліції органам державної безпеки, а відтак до розширення участі міліції у вирішенні невластивих для неї завдань. Головно цей захід мав за мету подальше посилення чинного політичного режиму та збільшення тиску влади на суспільство. Як

¹ Лагоша М. М. Міліція України в 1945-1953 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. Донецьк, 2000. 24с.

² Васильєв А. М. Охрана общественного порядка в СССР в послевоенный период: 1945-1953 гг.: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. ист. наук: спец. 07.00.02. Москва, 2009.34 с.

³ Ковалева Е. М. Организационно-правовые основы деятельности Советской милиции по борьбе с преступностью в послевоенный период восстановления народного хозяйства и либерализации политического режима, социально-экономических реформ (1945-1960 гг.): дис... канд. юр. наук: спец. 12.00.01. Москва, 2002. 156 с.

⁴ Жудик А. Ю. Органы внутренних дел СССР в борьбе с преступностью (1945-1953 гг.): дис... канд. ист. наук: спец. 07.00.02. Москва, 2006. 199 с.

⁵ Louise Shelley. Policing Soviet Society: The Evolution of State Control. New-York-London: Routledge, 2005.296 p.

⁶ Olga B. Semukhina & K. Michael Reynolds. Understanding the Modern Russian Police. Boca Raton, FL, CRC Press, Taylor and Francis Group. 2013. 337 p.

правильно підкреслює Л. Шеллі, у цей час «[...] міліція не просто контролювала злочинність у Радянському Союзі, вона контролювала все суспільство за допомогою далекоюсяжних функцій, які стосувалися життя кожного громадянина [...]»⁷.

Смерть Й. Сталіна кардинально вплинула на ситуацію в правоохоронних органах загалом і в міліції зокрема. Наступного дня після смерті радянського вождя, 6 березня 1953 р., МДБ УРСР підготувало довідку про реагування населення на цю подію. Вона ґрунтувалася на різних джерелах: виступах на мітингах, підслуханих розмовах і перлюстрованих листах. Слід відзначити, що думки про Сталіна та його діяльність тут наводилися різні. Спочатку, як звичайно, ішло славослів'я на адресу Сталіна та скорбота про його втрату. Були також запевнення в готовності віддати своє життя замість Й. Сталіна. Наприклад, академік Возник (Львів) сказав: «[...] Я не можу зараз зосереджено працювати. Такого учителя ми не скоро матимемо, а може бути і ніколи [...]». На траурних мітингах у Харкові та Житомирі прямо під час своїх виступів померло троє осіб. Серед негативних відгуків були такі: викладач фізкультури Ведерніков, безпартійний, колишній підполковник Радянської Армії (Одеса), заявив: «[...] Я думав, що Сталін ще проживе не менше 50 років і проводитиме свою диктаторську політику, політику жорстокого терору і насильства, якої не знала світова історія[...]». Робітник «Запоріжжялітбуду» Ганчук, безпартійний, заявив: «[...] Нехай плачуть вони – комуністи, їм добре жилося, а нам нічого плакати, хіба тільки за те, що він набудував колгоспів, у яких наші люди страждають [...]». Поряд наводили й висловлювання представників єврейської громади, які вважали, що смерть – це відплата Сталіну за кров євреїв під час відомих подій 1948 р. та «справи лікарів». У довідці також подибуємо інформацію і про певні курйозні ситуації та ексцеси, що сталися під час скорботних заходів в Україні. Зокрема, секретар парторганізації Херсонської міської лікарні № 2 Розенблат свій виступ на траурному мітингу закінчив вигуком «Ура!». Зовсім не очікувано відреагував на критику за читання книги під час траурного мітингу 6 березня 1953 р. курсант 2-го курсу Одеського військово-морського медичного училища Федоров. 19-річний юнак, заявивши, що він «не байдужий і не ворог», вибіг на вулицю і, незважаючи на вжиті заходи, кинувся під трамвай та загинув. Того ж дня учениця 7 класу Львівської середньої школи № 50 Огоринська, єврейка за національністю, під час підготовки до траурного мітингу у відповідь на висловлювану скорботу за Й. Сталіном заявила: «[...] Туди йому і дорога [...]». Кілька учнів класу, обурені такою заявою, побили її⁸.

Міліція перебувала в складі МДБ до березня 1953 р., коли на спільному засіданні пленуму ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР та Президії Верховної Ради СРСР було прийняте рішення про об'єднання МДБ і МВС. Відповідний закон був ухвалений 15 березня 1953 р.⁹ Новостворене Міністерство внутрішніх справ очолив Л. Берія, який водночас став заступником голови Ради Міністрів СРСР. Таке об'єднання мало на меті, насамперед, продемонструвати громадськості, що вплив органів державної безпеки на суспільство певним чином знівельовано. Також МВС СРСР позбавлялося функцій ведення виробничо-господарської діяльності. Зокрема, зі складу МВС СРСР до інших міністерств і відомств було передано 21 підрозділ. Як згадував ветеран органів держбезпеки Г. Санніков, «[...] призначення Берії до Міністерства внутрішніх справ було із захопленням сприйняте чекістами України. Багато хто говорив: «Тепер буде порядок, обома руками голосую за Лаврентія Павловича»¹⁰.

Як відомо, одним із перших кроків Л. Берії на посаді міністра стало ініціювання амністії карним злочинцям. Амністія, оголошена Указом Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 р.¹¹, стала найбільшою за кількістю звільнених осіб за всю історію СРСР. За цією амністією на свободу вийшло 1,201,738 осіб¹². Фактично більшість тих, кого звільняли,

⁷ Louise Shelley. Policing Soviet Society... P. XVII.

⁸ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 16. Оп. 1. Спр. 875. Арк. 101-109, 114-116.

⁹ О преобразовании министерств СССР: закон СССР от 15 марта 1953 года. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. – июль 1956 г. Под ред. Ю. И. Мандельштама. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1956. С. 78-80.

¹⁰ Санников Г. З. Большая охота. Разгром вооруженного подполья в Западной Украине. Историко-популярное издание. Москва: Олма-Пресс, 2002. С. 132.

¹¹ Об амнистии: указ Президиума Верховного Совета СССР от 27 марта 1953 г. Правда. 1953. 28 марта.

¹² Земсков В. Н. Заключение, спецпоселенцы, ссыльные и высланные (Статистико-географический аспект). История СССР. 1991. № 5. С. 153.

були засуджені за загальні кримінальні злочини¹³. Разом з тим у таборах «сиділи» 400,000 жінок (із них 6,000 вагітних і 35,000 із дітьми у віці до 2-х років). Амністії підлягали 240,000 осіб літнього віку та 31,000 неповнолітніх, засуджених за дрібні крадіжки та хуліганство. Спочатку амністія викликала схвалення населення, про що свідчить доповідна міністра внутрішніх справ П. Мешика до МВС СРСР від 29 березня 1953 р. У ній, зокрема, цитуються думки вчених, письменників, акторів, чиновників, робітників, які характеризували цей захід як «свято»¹⁴.

Проте реальність була зовсім іншою. У 1953 р. міліцією було зареєстровано на 16,4% більше злочинів, ніж роком раніше. При цьому найбільше зростання спостерігалось в групі особливо тяжких та інших загальних кримінальних злочинів: бандитських нападів зареєстровано на 72,4% більше, ніж у 1952 р., убивств – на 47,9% більше, розбоїв – на 176,7%, кишенькових крадіжок – на 137,1%, зґвалтувань – на 43,1% більше. Новопризначений міністр внутрішніх справ СРСР С. Круглов також повідомляв, що до 1 квітня 1954 р. 84,225 осіб, звільнених за амністією, знову були притягнені до кримінальної відповідальності¹⁵.

У процесі перлюстрації поштової кореспонденції від населення Сталінської, Дніпропетровської і Ворошиловградської областей Відділенням військової цензури № 326 спецвідділу УМВС Харківської області за період з 1 по 20 травня 1953 р. було виявлено 250 дописів, у яких адресати повідомляли своїх родичів і знайомих про бандитські та хуліганські прояви в районах цих областей, здебільшого з боку амністованих осіб, пор.: «[...] По Сніжнянському району на 1-ше травня налічується убитими 39 осіб. У нас теж був випадок в ніч з 1-го на 2-ге травня. Ми йшли на 15-ту шахту в кіно. Дивимось, біжать люди, я теж побіг туди. У лісі, на шляху до 15-ої шахти лежала роздягнена дівчина, очі у неї були вибиті, а хлопця роздягнули і пробіли йому голову, але він прийшов на 15-у шахту в одній білизні. Таких новин у нас багато, тому що повипускали з в'язниць, і вони почали проробляти свої справи»¹⁶.

Це все сталося тому, що не було прораховано наслідків одночасного переміщення по країні десятків тисяч колишніх засуджених, не існувало програми їх соціальної реабілітації та працевлаштування. Унаслідок колишні кримінальні в'язні, які не мали роботи та коштів для існування, бралися за старе. Країна, суспільство і, зрозуміло, правоохоронні органи опинилися в складних умовах, коли на свободу вийшли не окремі колишні члени злочинних угруповань, а іноді цілі банди в повному складі. Подолання цих побічних наслідків амністії тривало впродовж кількох місяців, проте ситуацію все ж вдалося залишити підконтрольною владі. Враховуючи уроки цих подій, 27 серпня 1953 р. Рада Міністрів СРСР схвалила постанову «Про заходи з посилення охорони громадського порядку та боротьби з кримінальною злочинністю», у якій зажадала від виконавчих комітетів Рад депутатів трудящих усіх рівнів до 10 вересня 1953 р. закінчити працевлаштування амністованих громадян¹⁷.

16 березня 1953 р. Л. Берія підписав наказ про призначення генерал-лейтенанта П. Мешика міністром внутрішніх справ Української РСР. Павло Якович Мешик народився 16 (3) березня 1910 р. в м. Конотопі Чернігівської губернії. У ДПУ з 1932 р. У лютому 1941 р., у 30 років, його призначають Народним комісаром державної безпеки УРСР. Через місяць він

¹³ Земсков В. Н. Ситуация с заключенными в первые послесталинские годы. Известия Самарского научного центра РАН. 2014. Т. 16, № 3. С.130.

¹⁴ Записка по «ВЧ» Министра внутренних дел УССР П.Я. Мешика в Министерство внутренних дел СССР о реагировании населения на Указ Президиума Верховного Совета СССР об амнистии. 29 марта 1953 г. Министерство внутренних дел Украины: події, керівники, документи та матеріали (1917-2017 рр.): Авт. кол.: А. Б. Аваков (голова). Київ, 2016. Т. 6. Министерство внутренних дел – Министерство охраны общественного порядка Радянської України в период десталинизации та подальших реорганизаций (5 березня 1953 р. - грудень 1968 р.). Київ-Харків: Мачулін, 2016. С. 66-68.

¹⁵ Докладная записка С. Н. Круглова в ЦК КПСС о состоянии дел в исправительно-трудовых лагерях и колониях от 26 мая 1954 г. Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. В 3-х томах. Т. 1. Март 1953 – февраль 1956. Сост. Артизов А. Н., Сигачев Ю. В., Хлопов В. Г., Шевчук И. Н. Москва: МФД, 2000. С. 144-152.

¹⁶ Спецсообщение заместителя Министра внутренних дел УССР П. И. Ивашутина начальнику 6 спецотдела МВД СССР О. И. Воронину о бандитско-хулиганских проявлениях в Сталинской, Днепропетровской и Ворошиловградской областях. 4 июня 1953 г. Министерство внутренних дел Украины: події, керівники, документи та матеріали (1917-2017 рр.)... Т. 6. С. 113-116.

¹⁷ О мерах по усилению охраны общественного порядка и борьбы с уголовной преступностью: постановление Совета Министров СССР от 27 августа 1953 г. Ведомости Верховного Совета СССР. 1953. № 4. Ст. 1.

отримує генеральське звання – «старший майор держбезпеки», а згодом його нагороджують почесним знаком «Заслужений працівник НКВС». Але з початком німецько-радянської війни й об'єднанням народних комісаріатів держбезпеки та внутрішніх справ¹⁸ його переводять до Москви. За участь у створенні атомної бомби та успішне її випробування він був нагороджений орденом Леніна (1949 р.), а згодом отримав Сталінську премію в галузі науки і техніки (1951 р.).

Першими кроками нового міністра була «чистка» особового складу республіканського МВС. Було змінено керівників провідних підрозділів центрального апарату та 18 із 25 начальників УМВС. П. Мешик також створив комісію з розслідування діяльності Слідчої частини МВС УРСР, чії слідчі не особливо обтяжували себе дотриманням «соціалістичної законності». Члени парткому МВС були шоковані деякими висловлюваннями генерала: «[...] Слухати «Голос Америки» та «Бі-Бі-Сі» – аж ніяк не кримінал, я і сам їх слухаю [...]». Або: «[...] Із задоволенням вивчаю «Історію України» Грушевського [...]»¹⁹.

Про конфлікти П. Мешика з місцевими партійними і міліцейськими керівниками згадував у своїх мемуарах генерал П. Судоплатов: «Мешик понад усе намагався вигнати з роботи хрущовського протеже Строкача, якого в 1941 р. звільнили з органів за те, що він не зумів вивезти частину архіву НКВС, коли німці оточили Київ. До того ж Мешик не ладнав з партійними керівниками України Сердюком і Шелестом. Сердюк намагався відібрати в МВС будинок, відведений під дитсадок для дітей співробітників міністерства: він облюбував цей особняк у Львові для себе і своєї сім'ї. Сердюк послав свого помічника в дитячий садок, а Мешик виставив охорону. Шелест, який на той час був секретарем Київського обкому партії, узяв у своє користування для полювання катер пожежного нагляду і не повернув. Про це Мешик доповів до МВС та уряду»²⁰. Слід зазначити, що в одній важливій деталі П. Судоплатов помилився: П. Шелест став другим секретарем Київського міського КПУ лише в лютому 1954 р.²¹, тобто уже після того, як П. Мешика позбавили життя.

4 квітня 1953 р. було видано наказ міністра внутрішніх справ СРСР Л. Берії «Про заборону застосування до заарештованих будь-яких заходів примусу та фізичного впливу». У преамбулі цього нормативного припису відзначалося, що в слідчій роботі органів МДБ мали місце грубі викривлення радянських законів, арешти безневинних радянських громадян, розгнущана фальсифікація слідчих матеріалів, широке застосування різних способів тортур – жорстоке побиття заарештованих, цілодобове, інколи по кілька місяців поспіль, застосування кайданків на вивернуті за спину руки, тривале позбавлення сну, ув'язнення роздягнених арештантів у холодному карцері. Наказ категорично забороняв застосування до заарештованих будь-яких заходів примусу і фізичного впливу; приписував у провадженні слідства суворо дотримуватися норм кримінально-процесуального закону. Було висловлено застереження, що надалі за порушення «радянської законності» притягуватимуть до суду не лише безпосередніх винуватців, але і їхніх керівників²².

Керуючись вказівками Л. Берії, П. Мешик віддав наказ вести діловодство в МВС УРСР українською мовою, а від співробітників міністерства вимагав її вивчення. Він особисто став розмовляти українською не тільки на нарадах у своєму міністерстві, а й у ЦК Компартії України. П. Судоплатов згадував: «Хоча на засіданнях українського ЦК прийнято було розмовляти російською мовою, Мешик дозволив собі зухвало звернутися до присутніх українською мовою, порекомендувавши шокованим росіянам, зокрема і першому секретареві ЦК Мельникову, учити українську мову. Його з ентузіазмом підтримав письменник Олександр Корнійчук, який також виступив українською»²³.

В. Сосюра згадував, що йому довелося зустрітися з П. Мешиком у червні 1953 р. і той запитував його, чому він не друкується, як живе? Володимир Миколайович повідомив, що здав до ломбарду речей на 100,000 рублів. Міністр запропонував йому написати листа,

¹⁸ Греченко В. А. 1941 рік (довоєнне півріччя): зміни в структурі НКВС УРСР. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2018. №3(82). С.10.

¹⁹ Мешик Павло Якович (1910-1953). Генерал-лейтенант. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917-2017 рр.)... Т. 6. С. 34.

²⁰ Судоплатов П. А. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930-1950 годы. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 1999. С. 552.

²¹ Шаповал Ю. І. Шелест Петро Юхимович. Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Вид-во «Наукова думка», 2013. – С.626.

²² Лаврентий Берия. 1953. Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы. Под ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. В. Наумов, Ю. Сигачев. Москва: МФД, 1999. С. 28-29.

²³ Судоплатов П. А. Указ. соч. С. 552.

вказавши на те, хто саме його не друкує, і дати переписати квитанції з ломбарду. «А через деякий час, – пише В. Сосюра, – та рука, що сказала своїм благовісним жестом: «Сосюру не трогать», повернула мені з далекої, засніженої тайги мою дружину»²⁴. Що ж це була за «рука»? Скоріше за все – Л. Берія – так за логікою. А хто ж ще міг дати П. Мешику таке розпорядження? Але це версія, не підкріплена документально.

На посаді міністра П. Мешик пробув всього три місяці, а його реформаторським планам так і не судилося бути реалізованими. 27 червня 1953 р., наступного дня після арешту Л. Берії, Петра Яковича затримали прибулі з Москви армійські офіцери. Його звинувачували в «українському буржуазному націоналізмі», у «зраді Батьківщині», у «шкідництві», «шпигунстві», в «організації антирадянської групи з метою захоплення влади». 23 грудня 1953 р. П. Мешика засудили до вищої міри покарання – розстрілу²⁵.

Виступаючи на об'єднаному пленумі Київського обкому та міському партії на початку липня 1953 р., перший секретар ЦК КПУ О. Кириченко відзначав, що «[...] у розстановці кадрів МВС по всьому Радянському Союзу Берія виявляв підозрілу поспішність. Буквально, перед викриттям його, він протягом 2 годин на Україні замінив майже всіх начальників обласних управлінь МВС, причому всі призначення заступників міністрів і начальників обласних управлінь МВС робилися без відома обкому партії і ЦК партії [...]»²⁶.

Про ситуацію щодо протидії злочинності в цей період свідчить наказ МДБ УРСР «Про результати перевірки роботи міліцейської служби в органах міліції Полтавської області» від 14 лютого 1953 р. Перевірка, здійснена Управлінням міліції МДБ УРСР встановила, що «[...] вимоги МДБ СРСР і УРСР по забезпеченню охорони громадського порядку та посилення боротьби з кримінальною злочинністю виконуються незадовільно. Пости з охорони громадського порядку знеособлені, міліціонери за постами не закріплені. Дільничні уповноважені з доповідями перед населенням виступають рідко, на сигнали і заяви громадян реагують слабо. Інструктаж постових і патрульних проводиться рядовими працівниками. Працівники відділу міліційної служби, начальники органів, їх заступники на ділянках і постах бувають рідко, роботу дільничних уповноважених і постових міліціонерів контролюють слабо і належної практичної допомоги їм не надають. Унаслідок незадовільно організованої виховної роботи серед дільничних і рядового складу є велика кількість порушень дисципліни та аморальних проявів [...]»²⁷. Наказом приписувалося у двотижневий термін провести розслідування за викритими перевіркою фактами порушень радянської законності під час застосування адміністративної практики та затримання громадян. Винних у цьому суворо карали, аж до віддання під суд²⁸.

Значну роботу проводили у сфері протидії економічній злочинності. Виявлені розкрадання й розтрати в системі державної торгівлі та споживчої кооперації в Україні за вісім місяців 1953 р. склали суму 11,825,000 рублів, що на 14,4 % менше, ніж за той самий період 1952 р. Із розкрадачів було стягнуто 8,666,000 рублів, або 73,1 % від суми викраденого. У споживчій кооперації за цей період було виявлено розтрат і розкрадань на суму 22,824,000 рублів, або на 26,6 % менше, ніж за той самий період 1952 р. Натомість стягнуто з розкрадачів 10,251,000 рублів, що складає 45 % від суми викраденого. За цими справами притягнули до кримінальної відповідальності 2,171 особу, з них було заарештовано 1,350 осіб. Зокрема, по лінії державної торгівлі порушено 530 справ на 916 осіб, із них заарештовано 650 осіб; по лінії споживчої кооперації порушено 1,003 справи, за якими притягнуто 1,255 осіб, із них заарештовано 700 осіб. За кримінальними провадженнями у сфері економіки було викрито 221 організовану групу розкрадачів, притягнуто до відповідальності 859 осіб. Найбільшу кількість розкрадачів і хабарників в системі державної торгівлі було викрито управліннями міліції Києва – 74 особи, Одеси – 50 осіб, Харкова – 60 осіб, Львова – 42 особи, Сталінської області – 58 осіб, Харківської області – 74 особи, Запорізької області – 42 особи, Станіславської області – 43 особи, а по лінії споживчої кооперації: Одеської області – 81 особу, Львівської області – 76 осіб,

²⁴ Попик В. А. Під софітами спецслужб: Художньо-документальний збірник. Київ: Вид-во Європ. ун-ту фін., інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. С. 377-379.

²⁵ Мешик Павло Якович (1910-1953). Генерал-лейтенант. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917-2017 рр.)... Т. 6. С. 35.

²⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 1, Оп. 24. Спр. 2775. Арк. 9.

²⁷ ГДА СБУ. Ф. 3. Спр. 195. Арк. 33-35.

²⁸ Там само. Арк. 36.

Тернопільської області – 91 особу, Волинської області – 67 осіб, Рівненської області – 105 осіб і Дрогобицької області – 71 особа²⁹.

Особливо резонансною була так звана «харківська справа». У цій справі було заарештовано 119 осіб і виявлено значні злочинні зв'язки. Свідченнями заарештованих і висновками експертизи встановлено, що учасники злочинної групи шляхом розкрадання, неправильного перемірювання тканин, продажу товарів через спекулянтів і магазини за підвищеними цінами завдали збитків державі на суму близько 20,000,000 рублів. На гроші, здобуті злочинним шляхом, учасники групи розкрадачів скуповували золото, діаманти та інші цінності, а частину з цих коштів витрачали на створення умов розкішного життя собі та своїм родичам. Під час слідства в заарештованих за цією справою осіб було виявлено та вилучено: золота у виробках і монетах царського та іноземного карбування – 92,824,5 грамів, діамантів у виробках – на суму 9,170,000 рублів, срібла у виробках і монетах – 7 кілограмів, готівкових грошей – 950,000 рублів, ощадних книжок із внесками на суму 155 000 рублів, облігацій різних державних позик на суму 465,000 рублів, різних промтоварів (відрізи дорогої тканини, хутро, шовк) на суму 650,000 рублів. Окрім цього, у злочинців було описано майна на суму понад 600,000 рублів. Крім того, у заарештованого Калініна був описаний двоповерховий кам'яний будинок, за який він сплатив 200,000 рублів, а у Теплицького – семикімнатний будинок, за який, за його заявою, ним сплачені 60,000 рублів. Слідство встановило, що заарештований Каплан у 1947 р. придбав діамант у 25 каратів за ціною 210,000 рублів, а інший діамант у 10 каратів – за 110,000 рублів.

Намагаючись уникнути відповідальності за вчинені злочини, ватажки цієї організованої злочинної групи Поляков, Калінін, Каплан, Теплицький та інші встановили злочинний зв'язок з деякими посадовцями партійних і радянських відомчих і перевірчих органів, яким вони щомісячно вручали великі грошові суми, а також різні подарунки цінними товарами. Серед таких хабарників було заарештовано та притягнуто до кримінальної відповідальності головного державного інспектора з торгівлі Харківської області Н. Гудзенка, начальника Харківського облторгвідділу З. Асеева, завідувача планово-фінансово-торгвідділом Харківського міськкому КП України Г. Фокіна, колишнього начальника обласного управління місцевих торгів І. Шеломка. Колишній перший секретар Харківського міськкому КПУ Погорелов підтримував близький зв'язок із Капланом, з яким він систематично пиячив, посилав його на бази купувати і доставляти до нього на квартиру текстильні товари, взуття та інші речі. Дружина Погорелова доручала Каплану збувати через різноманітні скупки всілякі носильні речі, що не підходили їй за фасоном або зростом. За них Каплан відразу ж сплачував їй вартість товарів за державними цінами, але на скупних пунктах, оскільки ці речі були малоходовими, він знижував ціни від 100 до 300 рублів, покриваючи цю різницю грошима, здобутими злочинним шляхом.

Колишній заступник голови Харківського облвиконкому з торгівлі Тищенко також підтримував злочинні зв'язки з Капланом, постійно використовуючи їх для незаконного придбання на товарних базах і доставки додому текстилю. Поза тим, Каплан у різний час реалізував за 6,100 рублів старий рояль, гардероб, костюм і пальто, що належали Тищенкову, а йому купив новий гардероб, відрізи на костюм і пальто за 8,600 рублів, а 5,000 рублів, що нібито залишилися від цих операцій, вручив дружині Тищенкова. Різницю в сумі 7,500 рублів Каплан покрити із коштів, добутих злочинним шляхом.

Колишній заступник прокурора міста Харкова радник юстиції Потапов брав хабарі від Теплицького, якому обіцяв припинити справу на його співучасника Воїнова. За цю обіцянку Потапов узяв від Теплицького хабар – два відрізи шерсті і шовку вартістю 1,500 рублів, а пізніше отримав від нього кілька відрізів тканини, за які недоплатив 700 рублів. Колишній начальник Управління міліції міста Харкова полковник міліції Горелов отримав від Теплицького хабар в сумі 2,000 рублів, за що обіцяв сприяти в припиненні справи на спекулянта Воїнова. Прокурор Харківської області старший радник юстиції Савченко теж підтримував близький зв'язок зі злочинцями, у яких систематично незаконно брав на базах текстильні товари, взуття та інші речі, а також попереджав про арешти. Те саме робив і помічник прокурора Харкова юрист І класу Ковалевський.

²⁹ Справка о работе органов милиции МВД УССР по борьбе с разворовыванием социалистической собственности в системе торговли Украинской ССР за период с января по октябрь 1953 года. 28 октября в 1953 г. История милиции Украины у документах і матеріалах: у 3 т. П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьев. Київ: Генеза, 1997. Т. 3: 1946-1990. С. 400-401.

Попри такі ганебні факти, партійно-радянським керівникам Харкова та області вдалося уникнути суду. Далі в документі читаємо (а це була доповідна міністра внутрішніх справ УРСР П. Мешика першому секретареві ЦК КПУ Л. Мельникову): «[...] У зв'язку з тим, що здійснені Погореловим, Тищенковим, Потаповим, Риженко, Гореловим, Савченко, Клоповою і Ковалевським службово-кримінальні злочини підпадають під дію Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про амністію», матеріали на них із слідчої справи виділені для вирішення питання по ним по партійній лінії [...]».

Справа на ватажків цієї злочинної групи – Полякова, Цукерника, Калініна, Каплана, Теплицького, Швидкого і Капельнікова – спрямовується на розгляд Військового трибуналу за статтями 54-7 і 54-11 Кримінального Кодексу (КК) УРСР. Карні справи на інших розкрадачів розглядав Харківський обласний суд»³⁰. Стаття 54-7 КК УРСР у редакції 1934 р. кваліфікувала такі злочини, як шкідництво із санкцією у формі розстрілу, конфіскації майна та позбавлення громадянства. Стаття 54-11 передбачала ті самі санкції за «участь у контрреволюційній організації».

Багато зусиль доклали для викриття цієї групи злочинців офіцери міліції з Харкова. Серед них: С. Дробот, начальник відділення відділу по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності (ВБРСВ), І. Кондратенко, Ф. Сергієнко, Г. Глуценко, П. Прокопенко³¹.

У 1952-1953 рр. почастишали випадки нападів злочинців на каси та касирів. З огляду на це МДБ УРСР 22 січня 1953 р. видало директиву про посилення агентурно-оперативної роботи та організацію належних профілактичних заходів щодо попередження таких нападів. У ній, зокрема, ішлося про те, що 17 січня 1953 р. група злочинців, скориставшись відсутністю належної охорони, безпечністю адміністрації шахти № 40 Селідівського району Сталінської області, а також необладнаністю приміщення для виплати грошей, у момент видання зарплати вчинила озброєний напад і, захопивши в касі понад 400,000 рублів, безкарно зникла. Керівництво МДБ УРСР вимагало від органів міліції вжити негайних активних заходів до розшуку й арешту злочинців, що вчинили пограбування кас у Макіївському та Селідівському районах Сталінської області. Пропонувалося посилити роботу з агентурою з виявлення і розробки осіб, схильних до скоєння аналогічних злочинів, паралельно вживаючи ефективних заходів до своєчасного їх викриття та арешту. Від керівників підприємств і установ пропонувалося зажадати належного обладнання кас і місць виплати заробітної плати, забезпечення належної охорони грошей під час їх перевезення з банку до кас, у період зберігання в касах і в момент виплати заробітної плати³².

Гострою соціальною проблемою, важливим і важким напрямом діяльності міліції в 1953 р. залишалася боротьба з хуліганством. Новий міністр внутрішніх справ УРСР Т. Строкач у цілком таємній доповідній від 30 вересня 1953 р. першому секретареві ЦК КПУ О. Кириченку повідомляв, що за 9 місяців 1953 р. органами міліції МВС УРСР за хуліганство було притягнуто до кримінальної відповідальності 12,787 осіб, із них 6,707, або 52,4 %, були молодими людьми у віці до 35 років. Наводилися приклади найбільш резонансних випадків. У гуртожитках № 2 та № 6 будівництва Криворізького Південногірського збагачувального комбінату Дніпропетровської області 26 травня 1953 р. робітники на ґрунті пияцтва вчинили бійку, унаслідок якої 7 осіб отримали тілесні ушкодження, а 19-річний робітник А. Марчук був убитий. За скоєння цього злочину заарештовані та притягнені до кримінальної відповідальності робітники А. Калинський, 1929 р.н., і В. Рябош, 1924 р.н. 24 серпня того-таки року семеро робітників цього будівництва, перебуваючи в нетверезому стані, вчинили між собою бійку з поножовщиною, через що 6 осіб отримали тілесні ушкодження. Із них 3 особи у важкому стані були доставлені до лікарні. Підозрювані у скоєнні цього злочину А. Крупа, 1934 р.н., та В. Кіров, 1935 р.н., були заарештовані³³.

До повсякденних функцій міліції належали також боротьба з порушеннями правил вуличного руху, контроль за зменшенням аварійності автотранспорту. Деякі дані щодо

³⁰ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 925. Арк. 118-126.

³¹ Михайлюк Н. Т. Рожденная революцией: очерк истории милиции Харьковщины (1917-1982 гг.): рукопись. С. 110-111.

³² ГДА СБУ. Ф. 9. Спр. 197. Арк. 1-4.

³³ Повідомлення Міністра внутрішніх справ УРСР Т. А. Строкача Першому секретареві ЦК КП України О. І. Кириченку про хуліганські прояви молоді в гуртожитках 30 вересня 1953 р. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917-2017 рр.)... Т. 6. С. 206-210.

динаміки аварій і дорожніх пригод подано в таблиці. Як видно, значна частина аварій сталася саме з вини водіїв.

Термін	Кількість			Причини		
	Аварій	Пригод	Всього	З вини водіїв	Через технічну несправність	Інші
1	2	3	4	5	6	7
I квартал	184	16	200	136	4	60
II квартал	112	25	137	96	8	33
Відносне відхилення	60,87	156,25	68,50	70,59	200,00	55,00

Табл. 1. Відомості про кількість аварій і пригод в автогосподарствах Міністерства шляхового та дорожнього господарства УРСР у першому півріччі 1953 р.³⁴

Гострими соціальними проблемами повоєнного часу були пов'язані з неподоланими наслідками війни бродяжництво та жебрацтво. 23 липня 1951 р. Президія Верховної Ради СРСР схвалила таємний указ «Про заходи боротьби з антисупільними, паразитуючими елементами». Боротися з цими явищами передбачалося репресивними методами. Згідно з указом, працездатні особи, які жебракували чи займалися бродяжництвом, не мали певного заняття і місця проживання, підлягали примусовому спецпоселенню у віддалених районах СРСР терміном на 5 років з обов'язковим залученням до праці. 26 жовтня 1953 р. МВС УРСР підготувало довідку про виконання цієї постанови, де зазначалося, що з липня 1951-го по липень 1953 р. органами міліції Української РСР було «вилучено бродячого та жебрацького елемента»: у другому півріччі 1951 р. – 16,700 осіб, у 1952 р. – 21 128 осіб, у першому півріччі 1953 р. – 10,662³⁵. Серед затриманих жебраків 70 % склали інваліди війни та праці; особи, що «впали в тимчасову нужду», – 20 %, «професійні» жебраки – 10 %, а з-поміж них 3 % працездатних громадян³⁶. Зазначимо, що наведені дані не свідчать про дійсну кількість жебраків у країні, оскільки багато кого з них органи міліції затримували по кілька разів.

Із цього документа стає зрозумілим, що указ не працює, оскільки більшість жебраків і бродяг – це непрацездатні громадяни – літні люди та особи з інвалідністю (у більшості своїй – інваліди війни), які не підлягали притягненню до кримінальної відповідальності і, навпаки, потребували піклування та захисту. Широке розповсюдження жебрацтва наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. стало свідченням повного провалу системи соціального захисту в СРСР.

Недоліки у протидії злочинності були тісно пов'язані з недоліками в конкретній роботі різних підрозділів і служб міліції і, найперше, із діяльністю слідчих органів. Це відзначалося в директиві міністра внутрішніх справ УРСР Т. Строкача щодо покращення слідчої роботи від 31 жовтня 1953 р. У ній, зокрема, підкреслювалося, що останнім часом в органах МВС УРСР стала помітно погіршуватися слідча робота, різко знизилася якість слідства, збільшувалася кількість справ, повернутих на дослідження, усе більше затягувалися терміни ведення слідства. Особливо погано та неякісно велося розслідування у справах в УМВС Херсонської області, де за 9 місяців минулого року було повернено на дослідження 33 % справ, раніше спрямованих по осудності, тобто слідству поверталася кожна третя справа. Не кращою була і якість слідства в УМВС Закарпатської області, де за цей самий період судами повернено на дослідження 27 % справ. До незадовільної знизилася якість слідчої роботи в УВС Ізмаїльської, Кіровоградської, Станіславської, Волинської, Чернігівської, Дрогобицької, Миколаївської, Запорізької, Полтавської та інших областей. Причиною такого різкого й серйозного погіршення слідчої роботи в органах МВС УРСР, як зазначалося в директиві, стало самоусунення багатьох начальників обласних управлінь і оперативних відділів від

³⁴Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). Ф. 2. Оп. 8. Спр. 8376. Арк. 117.

³⁵Справка МВД СССР об исполнении постановления Совета Министров Союза ССР от 19 июля 1951 г., Совета Министров УССР от 23 августа 1951 г. «О мерах по борьбе с антиобщественными, паразитическими элементами». 26 октября 1953 г. Історія міліції України в документах і матеріалах... Т. 3. С. 323.

³⁶Доклад МВД СССР в Президиум ЦК КПСС о мерах по предупреждению и ликвидации нищенства. 20.02.1954. [Електронний ресурс]: <https://alexanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah-doc/1007415>

керівництва слідством, яке виявилось «пущеним на самоплив». У більшості випадків вони цілком передовірили керівництво і контроль за слідством начальникам слідчих відділень або старшим слідчим, забуваючи, що останні самі потребують серйозної допомоги і повсякденного контролю. Не менш важливою причиною погіршення слідчої роботи стало прагнення деяких начальників УМВС і оперативного складу підмінити агентурно-оперативну роботу слідчою, унаслідок чого нерідко проводилися поспішні та необґрунтовані арешти за малозначними агентурними даними або за неперевіреними матеріалами зі сподіваннями на те, що злочинна діяльність заарештованих осіб буде пізніше встановлена слідством. Міністр пропонував усім начальникам управлінь МВС і начальникам оперативних відділів докорінно змінити своє ставлення до слідчої роботи, налагодити повсякденний та суворий контроль за ходом слідства в усіх справах активного провадження³⁷. Як бачимо, у Директиві відзначалися істотні недоліки в роботі слідчих органів, які ще мали місце. Хоч Й. Сталіна вже не було більш, ніж півроку, але сталінські методи роботи та їх наслідки залишалися. Мова йде про безпідставні арешти за неперевіреними даними, про порушення засадничих прав людини.

Деякі міліціонери не лише порушували закон безпідставними арештами, але й самі вчиняли тяжкі злочини, зокрема вбивства. На нараді при МВС УРСР про стан роботи УМВС Сталінської області 16 грудня 1953 р. було наведено факти вбивств, вчинених працівниками міліції. Зокрема, два міліціонери вийшли на оперативне завдання з пошуку самогонників, діяли самовільно, ніхто їх не контролював. Самі напилися самогону, а зустрівшись з охоронцем Макіївського заводу, по-звірячому його розстріляли. До цього на посаді начальника політичної частини УМВС Сталінської області перебував п'яниця, який застрелив жінку і втік з місця злочину³⁸.

Названі недоліки свідчили про необхідність покращення підготовки кадрів для міліції, підвищення їхньої кваліфікації та оптимізації набору на службу. 3 квітня 1953 р. ЦК КПУ навіть схвалило постанову з цього питання. У ній, зокрема, ішлося про підготовку оперативно-чекістських працівників для органів МВС УРСР. Обкоми КПУ, ЦК ЛКСМУ та Міністерство внутрішніх справ республіки зобов'язувалися до 1 червня 1953 р. відібрати для направлення на навчання до Львівської, Ленінградської та Свердловської шкіл МВС СРСР 285 осіб із перевірених, політично підготовлених комуністів і комсомольців віком до 30 років, з освітою не нижче середньої, придатних за станом здоров'я для роботи в органах МВС³⁹.

Кращі працівники міліції заохочувалися відомчими нагородами, запровадженими МВС СРСР якраз у 1953 р. 23 грудня 1953 р. наказом МВС СРСР № 246 був заснований нагрудний знак «Відмінник міліції» – відомча відзнака органів внутрішніх справ СРСР⁴⁰. Першими відмінниками міліції з Харківщини стали оперуповноважені карного розшуку І. Зачепа (Коломак), Б. Прогнімак (Чугуєв), А. Ракочій (Ізюм), Г. Потапчик (Харків).⁴¹

Висновки. Отже, упродовж 1953 р. суспільно-політична ситуація, у якій діяла міліція, суттєво змінювалася. Причому змінювалася вона різко двічі – перший раз після смерті Й. Сталіна та переходу контролю над силовими структурами до рук Л. Берії та його ставлеників в Україні. Міліція з підпорядкування МДБ перейшла до МВС СРСР. Слід відзначити, що в цей період відбувалися певні зміни на краще – дещо підвищувався рівень законності, розпочався процес деякої українізації МВС України, у чому була заслуга тодішнього міністра П. Мешика. Разом з тим помилкою було непродумане проведення амністії, що призвело до підвищення рівня злочинності.

Друга зміна суспільно-політичної ситуації була пов'язана з усуненням Л. Берії та його висуванця в Україні П. Мешика від влади та поверненням до керівництва МВС Української РСР Т. Строкача. Суттєвих успіхів було досягнуто у сфері протидії економічній злочинності.

³⁷ Директива министра внутренних дел УССР Т. А. Строкача о принятии мер по улучшению следственной работы. 31 октября 1953 г. Министерство внутренних дел: події, керівники, документи та матеріали (1917-2017 рр.)... Т. 6. С. 222-224.

³⁸ Протокол совещания при МВД УССР о состоянии работы УМВД Сталинской области. 16 декабря 1953 г. Министерство внутренних дел: події, керівники, документи та матеріали (1917-2017 рр.)... Т. 6. С. 235.

³⁹ Об отборе коммунистов и комсомольцев в школы МВД СССР: постановление ЦК КП Украины. 3 апреля 1953 г. Михайленко П. П. & Кондратьев Я. Ю. Історія міліції України. Т. 3. С. 511.

⁴⁰ Рогов М. А. История наград и знаков МВД России (1802-2002). Москва: «Интерпресс», 2004. С. 78-79.

⁴¹ Курило С. Г. Жизнь своей не щадя: Из истории милиции Харьковщины /Предисл. А. М. Бандурки). Х.: Прапор, 1987. 295 с. – С. 176.

Завдяки зусиллям харківських працівників ВБРСВ було викрито велику групу розкрадачів, які діяли у сфері торгівлі за злочинного сприяння партійних, радянських та прокурорських працівників. Одним з основних напрямів діяльності міліції в цей період залишалася боротьба з хуліганством, із грубими порушеннями правил дорожнього руху, жебрацтвом, розбоями та грабунками. Мали місце недоліки у проведенні слідчої роботи, знизилася якість слідства, збільшувалася кількість справ, повернутих на дослідження, затягувалися терміни проведення слідства. Унаслідок цього продовжувалася практика безпідставних арештів, порушувалися елементарні громадянські права заарештованих осіб.

REFERENCES

1. Artizov, A. N., Sigachev, Yu. V., Khlopov, V. G. & Shevchuk, I. N. (Comps.). (2000). *Reabilitatsiya: kak eto bylo. Dokumenty Prezidiuma TSK KPSS i drugie materialy. V 3-kh tomakh. Tom 1. Mart 1953 – fevral' 1956*. [Rehabilitation: how it was. Documents of the Presidium of the CPSU Central Committee and other materials. In 3 volumes. Volume 1. March 1953 – February 1956]. Moscow: MFD. [in Russian].
2. Avakov, A. B. (Ed.). (2016). *Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrayiny: podiyi, kerivnyky, dokumenty ta materialy (1917-2017 rr.). T. 6.: Ministerstvo vnutrishnikh sprav – Ministerstvo okhorony hromads'koho poryadku Radyans'koyi Ukrayiny v period destalinizatsiyi ta podal'-shykh reorhanizatsiy (5 bereznya 1953 r. – hruden' 1968 r.)*. [Ministry of Internal Affairs of Ukraine: events, leaders, documents and materials (1917-2017): Vol. 6.: Ministry of Internal Affairs - Ministry of Public Order of Soviet Ukraine in the period of de-Stalinization and subsequent reorganizations (March 5, 1953 – December 1968)]. Kyiv-Kharkiv: Machulin. [in Ukrainian].
3. *Doklad MVD SSSR v Prezidium TSK KPSS o merakh po preduprezhdeniyu i likvidatsii nishchenstva. 20.02.1954*. [Report of the USSR Ministry of Internal Affairs to the Presidium of the CPSU Central Committee on measures to prevent and eliminate poverty]. Retrieved from <https://al-exanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah-doc/1007415>. [in Russian].
4. Grechenko, V. A. (2018). *1941 rik (dovoyenne pivrichchya):zminy v strukturi NKVS URSR. [1941 (pre-war half-year): changes in the structure of the NKVD of the USSR]*. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav. 3(82), 9-19. [in Ukrainian].
5. Haluzevyy derzhavnyy arkhiv Sluzhby Bezpeky Ukrayiny [Security services of Ukraine Branch Wise State Archive – SSUBWSA].
6. Kovaleva, Ye. M. (2002). *Organizatsionno-pravovyye osnovy deyatel'nosti Sovetskoy militsii po bor'be s prestupnost'yu v poslevoyenny period vosstanovleniya narodnogo khozyaystva i liberalizatsii politicheskogo rezhima, sotsial'no-ekonomicheskikh reform (1945-1960 gg.)* [Organizational and legal bases of the activities of the Soviet police in the fight against crime in the post-war period of the restoration of the national economy and the liberalization of the political regime and socio-economic reforms (1945-1960)]. (Candidate's thesis). Moscow. [in Russian].
7. Kurilo, S. G. (1987). *Zhizni svozey ne shchadya: Iz istorii militsii Khar'kovshchiny*. [Not sparing one's life: From the history of the militia of Kharkov region]. Kharkiv: Prapor. [in Russian].
8. Lagosha, M. M. (2000). *Militsiya Ukrayiny v 1945-1953 rr.* [Militia of Ukraine in 1945-1953] (Candidate's thesis). Donetsk. [in Ukrainian].
9. Mandel'shtam, Yu. I. (Ed.) (1956). *O preobrazovanii ministerstv SSSR: zakon SSSR ot 15 marta 1953 goda*. [On the transformation of USSR ministries: USSR law of March 15, 1953]. Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verkhovnogo Soveta SSSR. 1938 g. – iyul' 1956 g. Moscow: Gosudarstvennoye izdatel'stvo yuridicheskoy literatury. 78-80. [in Russian].
10. Mykhaylenko, P. P. & Kondrat'yev, Ya. Yu. (Ed.). (1997). *Istoriya militsiyi Ukrayiny u dokumentakh i materialakh: u 3 t. T. 3: 1946-1990*. [History of the militia of Ukraine in documents and materials: in 3 volumes] Kyiv: Heneza. [in Ukrainian].
11. Mikhaylyuk, N. T. (1983) *Rozhdennaya revolyutsiyey: ocherk istorii militsii Khar'kovshchiny (1917-1982 gg.)* [Born of the revolution: an outline of the history of police in the Kharkiv region (1917-1982)]. Manuscript. Kharkiv. [in Russian].
12. *Ob amnistii: ukaz Prezidiuma Verkhovnogo Soveta SSSR ot 27 marta 1953 g.* [On Amnesty: Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR of March 27, 1953]. Pravda. 1953. March 28. [in Russian].
13. *O merakh po usileniyu okhrany obshchestvennogo poryadka i bor'by s ugovnoy prestupnost'yu: postanovleniye Soveta Ministrov SSSR ot 27 avgusta 1953 g.* [On measures to strengthen the protection of public order and the fight against criminal crime: Decree of the Council

of Ministers of the USSR of August 27, 1953.]. *Vedomosti Verkhovnogo Soveta SSSR*. 1953. 4, 1. [in Russian].

14. Popyk, V. A. (2000). *Pid sofitamy spetssluzhb: Khudozhn'o-dokumental'nyy zbirnyk*. [Under the spotlights of special services: Art and documentary collection]. Kyiv: Vyd-vo Yevrop. un-tu fin., inform. system, menedzhm. i biznesu. [in Ukrainian].

15. Rogov, M. A. (2004). *Istoriya nagrad i znakov MVD Rossii (1802-2002)*. [History of awards and badges of the Ministry of Internal Affairs of Russia (1802-2002)]. Moscow: Interpress. [in Russian].

16. Sannikov, G. Z. (2002) *Bol'shaya okhota. Razgrom vooruzhennogo podpol'ya v Zapadnoy Ukrainie. Istoriko-populyarnoye izdaniye*. [Great hunt. The defeat of the armed underground in Western Ukraine. Popular Historical Edition] M.: Olma-Press. [in Russian].

17. Semukhina, O. B. & Reynolds, K. Michael (2013) *Understanding the Modern Russian Police*. Boca Raton, Fl., CRC Press, Taylor and Francis Group.

18. Smoliy, V. A. (Ed.).(2013). *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny*. T. 10. [Encyclopedia of the History of Ukraine: Vol. 10.].Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

19. Sudoplatov, P. A. (1999). *Spetsoperatsii. Lubyanka i Kreml' 1930-1950 gody*. [Special operations. Lubyanka and the Kremlin 1930-1950]. Moscow: OLMA-PRESS. [in Russian].

20. Vasiliev, A. M. (2009). *Okhrana obshchestvennogo poryadka v SSSR v poslevoyenny period: 1945-1953 gg.* [Protection of Public Order in the USSR in the Post-War Period: 1945-1953]. (Candidate's thesis). Moscow. [in Russian].

21. Yakovlev, A. N. (Ed.) Naumov, V. & Sigachev, Yu. (Comps.) (1999). *Lavrentiy Beriya. 1953. Stenogramma iyul'skogo plenuma TSK KPSS i drugiye dokumenty*. [Lavrenty Beria. 1953. Transcript of the July plenum of the CPSU Central Committee and other documents]. Moscow: MFD. [in Russian].

22. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State Archives of Public Organizations of Ukraine – CSAPAU].

23. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine – CSASAGU].

24. Zemskov, V. N. (1991). *Zaklyuchennyye, spetsposelentsy, ssyl'noposelentsy, ssyl'nyye i vyslannyye (Statistiko-geograficheskiy aspekt)*. [Prisoners, special settlers, exiled settlers, deportees and deportees (Statistical and geographical aspect)]. *Istoriya SSSR*, 5, 151-165. [in Russian].

25. Zemskov, V. N. (2014). *Situatsiya s zaklyuchennymi v pervyye poslestalinskiye gody*. [The situation with prisoners in the first post-Stalin years]. *Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra RAN*. T. 16, 3, 130-136. [in Russian].

23. Zhudik, A. Yu. (2006). *Organy vnutrennikh del SSSR v bor'be s prestupnost'yu (1945-1953 gg.)*. [Organs of the USSR internal affairs in the fight against crime (1945-1953)] (Candidate's thesis). Moscow. [in Russian].